

FAMILIA CA INSTITUȚIE DE SOCIALIZARE DE GEN

Valentina BODRUG-LUNGU

Catedra Științe ale Educației

Family represents one of the most important institutions of gender socialization of child. In the frame of family start the process of gender identity construction. Parents have the responsibilities to assure good physical and education conditions; very often they are crucial gender models.

Familia reprezintă una dintre instituțiile importante de socializare în cadrul căreia începe procesul de construire a genului, a sistemului de gen. Știința psihopedagogică a demonstrat că anii copilăriei sunt esențiali pentru dezvoltarea personalității. În acest sens, sunt cruciali și pentru constituirea viziunilor copiilor asupra comportamentelor femeilor și bărbaților.

Socializarea de gen a copiilor în familie trebuie analizată, în primul rând, prin intermediul institutului parentalității, care a suferit multiple interpretări pe parcursul anilor [2, 10, 4, 1, 5]. În contextul subiectului abordat, considerăm adecvată formula propusă de Igor Kon (1999) a parentalității în calitate de „sistem de fenomene condiționate reciproc:

- a) sentimentele părintești, dragostea și atașamentul față de copii;
- b) rolurile sociale specifice și prescrierile normative culturale;
- c) comportamentul real condiționat de celelalte, atitudinea părinților față de copii, stilul de educație etc.” [9, p.211].

Propunem completarea listei cu așteptările parentale, reprezentările părinților referitor la viitorul fetelor și băieților, valorile vitale.

Pornind de la faptul că părinții au rolul de a oferi copilului șansa formării lui sociale, dobândirii echilibrului emoțional, integrării sale în viața socială [3, p.532], vom aborda în mod special funcția de socializare a familiei prin prisma de gen.

Părinții, de cele mai multe ori inconștient, îi determină pe copii să adopte valorile în dependență de sexul fiecăruia. Această atitudine diferențiată se poate observa încă de la nașterea copiilor, când părinții își formează unele așteptări, selectează hăinuțele, jucăriile, poveștile, strâns legate de stereotipurile de gen existente.

În cadrul funcției de socializare pot fi specificate următoarele subfuncții (adaptate după Mitrofan, 1998):

1. *Integral-formativă*: în familie copiii primesc răspuns la o multitudine de întrebări, informații referitor la realitatea din jur, inclusiv comunicarea și relaționarea dintre genuri, formându-și o serie de deprinderi, priceperi și chiar aptitudini. Modalitățile de comunicare și posibilitățile intelectuale și afective ale fetelor și băieților sunt determinate în mare măsură de influențele exercitate de părinți.

2. *Psihomorală*: o mare importanță o prezintă modelele de conduită oferite de părinți pe care copiii le preiau prin imitație și învățare, precum și climatul educativ în care se exercită influențele educaționale. Părinții, care-și construiesc relațiile dintre ei în bază de respect și parteneriat, ajutor reciproc și înțelegere, vor fi mai convingători în educarea comportamentelor pozitive la copii comparativ cu acei între care există relații conflictuale.

3. *Social-integrativă*: nivelul de adaptare și integrare este direct dependent de „achizițiile” realizate în cadrul grupului familial de apartenență. Astfel, modul de abordare interpersonal, modul de raportare la diferite norme și valori sociale, inclusiv de gen, modul de implicare în viața și activitatea publică și privată pot fi influențate esențial de modelele educaționale parentale de gen.

4. *Cultural-formativă*: menținerea și formarea tradițiilor familiale, care includ aspecte de gen partenoriale, cultivarea valorilor cultural-spirituale, a spiritului critic în receptarea unor produse artistice și mass-media prin prisma de gen (neacceptarea și neadmiterea sexismului și a discriminării de gen), în cultivarea atitudinilor partenoriale etc.

Clasificarea prezentată venim s-o completăm cu ideile sociologului Hartly R. care evidențiază patru modalități de bază în construirea rolului de gen al copilului [11, p.70]:

- *socializarea prin manipulare*: de ex., preocuparea mamei de exteriorul fetei;
- *apelarea verbală*: adresările frecvente de tipul „frumoasa mea”, evidențierea puterii de atracție, învață fetele că exteriorul, haina frumoasă sunt foarte importante;

- *canalizarea*: orientarea atenției copilului asupra unor obiecte, de ex., jucării corespunzătoare sexului (jocul „de-a mama și fiica”) etc.;
- *demonstrarea activității*: fetelor comparativ cu băieții mai des li se cere să ajute la treburile casnice, fiind învățate să se comporte „ca mamele”, iar băieții „ca tații”.

Studiile demonstrează unele preocupări ale specialiștilor referitor la diverse aspecte ale educației fetelor și băieților în familie. Unii autori indică descrierea caracteristicilor stereotipice a copiilor noi-născuți din partea părinților: băieții erau descriși ca fiind mai mari, mai puternici, mai activi, în timp ce fetele erau prezentate ca fiind mai mici, mai delicate, pasive (Rubin et al., 1974; apud Ciupercă, 2006). Alți autori menționează existența anumitelor deosebiri între stereotipurile taților și ale mamelor: tații având mai multe concepții tipice decât mamele, cele mai numeroase înregistrându-se la tații cu băieți (Levy, 1989; apud Ciupercă, 2006). Această idee a fost confirmată în cadrul chestionării părinților din Republica Moldova.

La fel, prezintă interes concluziile cercetătorilor că orice copil, indiferent de sex, este supus la început unei puternice influențe materne. Acesta învață să devină matur, însă prin identificarea cu părintele de același sex, iar mai târziu, prin identificarea cu persoanele reprezentative ale aceluiași sex, din jurul său.

În acest context, unii specialiști insistă asupra necesității detașării băieților de mamă și apropierii mai mult de tată, fapt ce va contribui la dezvoltarea identității masculine. „Să-ți descoperi propria identitate sexuală înseamnă să imiți modelele sau modurile de a proceda, de a gândi și de a simți ale unei alte persoane de același sex. De aceea, un băiat care nu are alături de el un bărbat adult are dificultăți în a se identifica în sexul lui. Prin urmare, băieții fără tată vor avea o identitate de sex confuză și capacități mai reduse de expresie” (Leonelli E., 1994); [1, p.21].

În viziunea cercetătorilor această concluzie a avut un impact considerabil, dacă se iau în considerație punctele de vedere potrivit cărora opțiunea homosexuală a băieților ar deriva mai mult dintr-o atașare împiedicată față de tată decât din dominația maternă, cum se teoretizase anterior (Leonelli, 1994).

Aceste idei prezintă un interes deosebit în contextul migrațiunii economice a unor părinți, lipsa cărora în mod direct și indirect influențează socializarea, inclusiv cea de gen a fetelor și băieților.

Pe de altă parte, în viziunea unor specialiști, la fete mecanismul de identificare poate funcționa fără să se detașeze de mamă. Se presupune că acesta poate fi unul dintre motivele pentru care fetele se maturizează mai devreme decât băieții (Mendras, 1987). Aceeași idee o regăsim și la E. Stănciulescu (1998) care consideră că sentimentul copilăriei masculine are o durată mai mare decât cel al copilăriei feminine: băieții sunt mai vulnerabili și mai greoi în înțelegerea /asimilarea ordinii sociale adulte [5].

Ciupercă C. (2003) și alți autori menționează faptul că greutățile pe care le întâmpină fata în procesul de identificare se leagă de rolul pe care nu îl mai acceptă și pe care îl vede la mama sa (gospodină, imobilă, pasivă etc.). Există deci și ideea potrivit căreia cu cât fata crește, identificarea cu mama nu mai apare ca o soluție satisfăcătoare [1, p.21]. Acest lucru se întâmplă în special în familiile unde tatăl este perceput ca având autoritate, iar pentru a domina fata trebuie să se identifice cu el. Dacă nu va reuși, ea va suporta superioritatea paternă cu o admirație neputincioasă (de Beauvoir, 1949).

În acest cadru teoretic se conturează importanța mare a rolului părinților în identificarea sexuală și formarea identității de gen a copilului.

În acest sens, semnificativă este contribuția părinților și în ceea ce privește perpetuarea stereotipurilor de gen. Pe măsură ce copiii cresc, comportamentul părinților față de ei continuă să fie diferențiat. Studii diverse au demonstrat că deseori tații sunt mai duri cu băieții și mai blânzi cu fetele (McDonald și Parke, 1986). De altfel, părinții consideră că fetele sunt mai sincere și de aceea arată mai multă reținere în a le pedepsi. Ei îi învață pe băieți să-și controleze emoțiile, le acordă mai multă independență și descurajează jocurile agresive în cazul fetelor (Ross și Taylor, 1989). Fetele sunt mai atent ascultate atunci când au nevoie de ajutor, iar băieții sunt mai des încurajați în încercările lor de afirmare (Fagot *et al.*, 1985), sunt îndrumați de mici să-și dezvolte independența și să nu cedeze psihic în fața unor obstacole (Goldberg S. și Lewis M., 1969; apud Ciupercă, 2003).

Hoffman L. (1974) menționează că acordarea unei protecții prea mari fetelor le inhibă dezvoltarea anumitelor capacități, acestea tinzând să evite sarcinile dificile comparativ cu băieții care sunt învățați să fie mult mai încrezători în forțele proprii și să vadă în orice activitate o adevărată provocare. Din această perspectivă, autorul arată că femeile cu realizări notabile au avut mame severe, care nu le-au considerat fragile sau vulnerabile și nu le-au protejat excesiv (apud Ciupercă, 2003).

Specialiștii afirmă că în foarte multe cazuri copiii preiau comportamente diferențiate în funcție de rolul de gen, privind ceea ce se întâmplă în jurul lor. Aceștia apreciază că din moment ce pregătutul mâncării și spălatul rufelor sunt realizate întotdeauna de mamă, aceste activități intră în sarcina unei femei. S-a constatat totuși că în familiile cu dublă carieră, copiii au mai puține reprezentări stereotipe în privința rolurilor de gen (Jackson *et al.*, 1986).

La fel, s-a demonstrat că jucăriile influențează semnificativ evoluția copilului, atitudinile și comportamentul acestuia. Mulți cercetători au sugerat că tipurile de jucării influențează foarte mult dezvoltarea cognitivă și socială a celor mici (Miller K., 1987). Astfel, jucăriile calificate de experientatori ca fiind „ale fetelor” de fapt aveau atribuție la sfera casnică, de ex., servicii de ceai, păpuși și jucării moi; pe când în lista jucăriilor pentru băieți au fost incluse mijloace de transport, mingi, arme și jocuri de construcții [7, p.63]. Un studiu realizat de O'Brien (1987) demonstrează că acei copii care se joacă în mod frecvent cu păpuși învață mai ușor să vorbească decât ceilalți copii. De asemenea, s-a constatat că sunt mult mai activi copiii care se joacă cu jucării tipice băieților (O'Brien, 1985). Aceștia acceptă mai degrabă jucării care încurajează creativitatea, pe când fetele acceptă jucării ce implică pasivitate (Fein *et al.*, 1975) [1].

Prin intermediul jucăriilor ambele genuri sunt influențate să se orienteze spre anumite profesii (băieții - oameni de știință, muncitori, agricultori, iar fetele - asistente medicale, profesoare, croitorese etc.), lucru atestat și în zilele noastre (Vincent, 1985; apud Ciupercă, 2003).

Astfel, jucându-se cu jucării selectate după sexul respectiv, copilul asimilează roluri de gen tradiționale, achiziționează diverse abilități: fetele fiind antrenate în activități legate de maternitate și munca casnică, dezvoltând abilități de comunicare și colaborare. Jucăriile destinate băieților îi stimulează la invenții, transformarea mediului ambiant, dezvoltarea abilităților matematice, susțin comportamente independente, competitive și de liderism [8, p.56].

În același timp, multiple investigații demonstrează că preferințele copiilor privind jucăriile sunt de la bun început cultivate de către mamele (Lanny J., Сидорович Л.) [7, p.65].

Socializarea de gen în familie are loc prin câteva procese de învățare, procese ce întăresc (și ele) sentimentul apartenenței la un sex, sentiment ce pune la baza lui mai mult diferențele dobândite și mai puțin diferențele prescrise. Printre cele mai importante procese de învățare, experții vin să specifice următoarele:

1) *imitația diferențială*: imitarea de către copii a modelelor de același sex în mai mare măsură decât pe cele de sex opus, deoarece copiii sunt tentați să imite pe cineva perceput ca fiind similar cu ei. Părinții deseori consideră că băiatul va deveni bărbat adevărat doar imitându-și tatăl, iar fetița - o femeie veritabilă numai identificându-se cu mama; apreciind maturitatea copilului prin capacitatea acestuia de a imita modelul oferit de părintele de același sex;

2) *întărirea diferențială*: părinții, profesorii, prietenii nu rareori întăresc comportamentele specifice sexului copilului și răspund negativ la comportamentele considerate drept nepotrivite sexului: copiilor li se impune preluarea unor comportamente de rol asemănătoare părintelui de același sex, dar, în același timp, sunt valorizate negativ orice încercări ale acestuia de a prelua comportamente considerate ca aparținând celuilalt sex;

3) *autosocializarea*: o dată ce copilul s-a identificat cu un sex, acesta caută informații despre modul în care femeia /bărbatul trebuie să se poarte [1, p.23].

Ideile menționate se încadrează în spectrul problemelor ce țin de conștientizarea continuității procesului socializării de gen a individului, părinții fiind ei înșiși supuși influențelor socializatoare, dincolo de influențele pe care le exercită asupra copiilor lor.

Se atestă o tendință interesantă, când copiii, la rândul lor, încep a-i educa pe propriii părinți, în special referitor la valorile de viață. Părinții de azi ai generației în creștere, fiind purtătorii reprezentărilor stereotipe de gen, se confruntă cu probleme în educarea copiilor în noile condiții. Divergențele în valori, relațiile părinți-copii se răsfrâng asupra identificării fetelor și băieților. Pedagogii menționează că puțini dintre copii doresc să le semene părinților, mamei sau tatălui. Cauzele pot fi diferite, dar în același timp trebuie menționat numărul redus de modele pozitive pentru imitare. Specialiștii indică asupra faptului că băieții duc lipsă de modele comportamentale pozitive, inclusiv parentale și conjugale (Кон И., 2001; Шведова Н., 2002; Ключко О., 2005). În viziunea experților, atenție deosebită în plan educațional necesită fetițele și domnișoarele, deoarece orientările tradiționale de gen sunt deosebit de active și agresive față de modelul „feminin” comportamental (Комаровская М., 1949; Попова Л., 1996; Ключко О., 2005; Бендас Т., 2005).

Dimensiunea de gen a familiei vizează implicarea mamei și a tatălui în educarea copiilor. În același timp, unul dintre cele mai puternice stereotipuri este cel conform căruia sarcina creșterii și educației copiilor revine în mod natural mamei. Rolul educativ al mamei a constituit multă vreme tema privilegiată a studiilor asupra dezvoltării și integrării sociale a copilului. În interpretarea sa figura maternă a parcurs un drum controversat: de la apologie la blamare și invers. Unii cercetări au transformat maternitatea în cult, femeia-mama fiind glorificată, alții au definit mediul educativ familial prin indicatori materni (prin atitudinile educative ale mamei, trăsăturile ei de personalitate etc.) (Desmet H., Pourtois J.-P. ș.a.). Unele studii în cauză și-au construit argumentările pe teoria conform căreia sentimentul matern, spre deosebire de cel patern, are un fundament natural-biologic, maternitatea fiind văzută ca expresie a capacității naturale feminine de a iubi, de dăruire de sine etc. [5].

O poziție absolut diferită față de subiectul în cauză au avut-o cercetătorii Caplan, Hall și McCarquodale (1985), care au ajuns la imaginea mamei culpabile de tulburările psihice și comportamentale ale copilului. În același timp, unele autoare feministe, cum ar fi: O’Brein M., Feristone S., Delphy C. și altele, au propus tratarea maternității drept o formă de sclavie a femeii – produs al unor raporturi inegale și inechitabile între genurile umane; indicând la fel că ea contribuie la interpretarea femeii ca o ființă slabă, neputincioasă, dependentă de soț. Cele mai radicale considerau că familia și maternitatea sunt izvoarele de bază ale patriarhatului, care pot fi depășite numai prin intermediul noilor tehnologii reproductive, contraceptivelor și evoluției sistemului de educație [11].

Pe parcursul mai multor ani, tradițional, responsabilitatea pentru educarea copiilor revenea mamei, tatăl rămânând practic în afara acestui proces. În acest sens, în mod insistent se propune necesitatea studierii implicării tatălui în procesul educațional, rolul lui de agent al educației. Abia în anii '70 ai sec. trecut specialiștii au început în mod serios să abordeze această temă. O parte din specialiști au încercat fie să confirme, fie să infirme existența complexului Oedip în modelele culturale ale diferitelor popoare. Puține studii au avut ca obiect raporturile educative ale tatălui cu copilul. Dupuis trata paternitatea drept una dintre achizițiile proto-istoriei, „a cărei origine a devenit apoi atât de confuză, încât s-a putut crede că este înrădăcinată în conștiința umană dintr-un trecut imemorabil [5]. Imaginea tatălui a fost relativ mai stabilă decât a mamei. Modelul tatălui autoritar impus de tradiție a avut o durată istorică mai lungă.

Astăzi unii cercetători consideră că modelul tatălui autoritar nu mai corespunde realității, iar teza legăturii slabe dintre copil și tată poate fi abandonată [5; 9]. În acest sens, se impune necesitatea reevaluării conceptului de paternitate, fortificarea acestuia. Se propune ridicarea prestigiului paternității din mai multe perspective: atât din punctul de vedere al trebuințelor fetelor și băieților, cât și drept modalitate de autorealizare a bărbaților [8, p. 49], la fel, în calitate de stimulent al sănătății acestora (implicarea în educația copiilor și activitatea casnică deschide posibilități pentru confortul psihoemoțional al bărbaților).

În contextul dat, unii autori propun chiar detașarea de termenii maternitate și paternitate în favoarea parentalității, indicând asupra responsabilității de aceeași valoare a mamelor și taților privind îngrijirea, creșterea și educarea copiilor.

Plecând de la concluziile formulate de o serie de cercetători și rezultatele investigațiilor în ceea ce privește rolul familiei în socializarea de gen a tinerei generații, venim să constatăm necesitatea reevaluării categoriilor funcționale importante cum sunt maternitatea, paternitatea și parentalitatea. La etapa actuală categoriile menționate deseori sunt reduse la un simplu ansamblu de caracteristici ce înseamnă a fi „mamă bună” sau „tată bun”, ce înseamnă a fi părinte.

Investigațiile realizate în rândul studenților (500 pers.) referitor la calitățile materne, paterne și parentale denotă următorul tablou:

a) viziunea studenților (răspunsuri sumative)

Calitățile unei mame bune	Calitățile unui tată bun	Calitățile unui părinte bun
grijulie	asiguratorul familiei	grijuliu
iubitoare	responsabil	asiguratorul familiei
înțeleghătoare	suportiv	iubitor
iertătoare	înțeleghător	înțeleghător
bună gospodină	prieten	iertător
respectuoasă față de copil	respectuos față de copil	respectuos față de copil

b) viziunea studentelor (răspunsuri sumative)

Calitățile unei mame bune	Calitățile unui tată bun	Calitățile unui părinte bun
iubitoare	responsabil	iubitor
înțelegătoare	asiguratorul familiei	grijuțiu
grijuțiu	înțelegător	asiguratorul familiei
iertătoare	prieten bun	înțelegător
bună prietenă	apărător	iertător
tolerantă	tolerant	tolerant

Datele din tabele demonstrează coincidențe, cu unele specificări, în viziunea tinerilor și tinerelor referitor la calitățile de mamă și tată buni, care se regăsesc totalmente în calitățile sumative ale unui bun părinte.

Dat fiind procesul continuu și neunivoc de formare a elementelor menționate pe parcursul vieții părintelui (la nivel subiectiv personal și cel supraindividual [10], acesta presupune dobândirea și aplicarea unor cunoștințe, atitudini și comportamente speciale, ele fiind exprimate prin *competența parentală*. Astfel, prin competență parentală înțelegem capacitatea persoanei (cognitivă, afectiv-atitudinală, comportamentală) de realizare în mod eficient a responsabilităților sale parentale de îngrijire, educare, socializare a copiilor.

Intru dezvoltarea cadrului conceptual menționat, propunem introducerea în calitate de categorie funcțională necesară competența parentală de gen. Propunem formularea *competenței parentale de gen drept capacitatea părintelui (mamei și / sau a tatălui) de a realiza eficient educarea și socializarea de gen a fetelor și băieților*. În acest sens este importantă specificarea componentelor cognitive, afective și comportamentale de gen.

Componenta cognitivă de gen reprezintă conștientizarea de către părinți a rolului său de model de gen pentru copii; reprezentările părinților referitor la maternitate / paternitate; viziunile asupra strategiilor de viață ale fiicelor și fiilor; cunoașterea specificului dezvoltării psihofiziologice a fetelor și băieților, a trebuințelor psihosociale ale fetelor și băieților în relațiile cu părinții la diferite etape de vârstă; a impactului stereotipurilor de gen privind educația copiilor.

Componenta afectivă de gen include formarea sentimentelor, atitudinilor și așteptărilor față de fiice și fii; a trăirilor și sentimentelor personale ale femeilor și bărbaților față de propria maternitate / paternitate și rolurile de gen publice și private, valorilor partenieriale de gen ale părinților etc.

Componenta comportamentală de gen include achiziționarea și dezvoltarea abilităților și deprinderilor părinților de îngrijire, educare, instruire și orientare profesională a fiicelor și fiilor; de implicare a fetelor și băieților în comportamente personale și sociale active și responsabile, prin stimularea capacităților și intereselor fetelor și băieților în pofida „montajelor de gen” tradițional existente; de implicare a fiicelor și fiilor la egal în muncile casnice; rolurile de gen în plan public și privat a părinților raportate la socializarea de gen a propriilor copii.

Astfel, formarea competenței de gen a părinților va facilita funcția de socializare de gen a acestora în raport cu copiii, la fel și resocializarea de gen a lor personală. În acest sens, se impune necesitatea instruirii, familiarizării părinților cu abordarea de gen a parentalității în cadrul unor activități speciale educaționale: școli / cursuri / seminare pentru părinți. În același timp, considerăm drept variantă optimală educarea de gen a viitorilor părinți din școală.

Referințe:

1. Ciupercă C. Copiii în cursa socializării sau cum se perpetuează diferențele dintre băieți și fete // Cursa cu obstacole a dezvoltării umane / I.Mitrofan (coord.) - Iași: Polirom, 2003, p.19-33.
2. Cuznețov L. Fundamente teoretice și metodologice ale educației pentru familie. Teză de doctor habilitat în pedagogie. - Chișinău, 2005. - 360 p.
3. Dicționar de sociologie / Oxford. Editat de G.Marshall. - București: Univers Enciclopedic, 2003.
4. Mitrofan I., Ciupercă C. Incursiune în psihosociologia și psihosexologia familiei. -București: Editura Press Mihaela, 1998.
5. Stănculescu E. Sociologia educației familiale. Vol.2. - Iași: Polirom, 1998.
6. Бендас Т.В. Гендерная психология: Учебное пособие. - СПб.: Питер, 2005.

7. Берн Ш. Гендерная психология. - СПб.: прайм-Еврознак, 2001.
8. Гендерная педагогика и психология: Учеб. пособие / Под общей ред. О.И.Ключко. - Саранск: Изд-во Мордов. ун-та, 2005.
9. Кон И.С. Этнография родительства // Социологическая психология. Избранные психологические труды. - Москва: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: 1999, с.442-486.
10. Овчарова Р.В. Психология родительства: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. - Москва: Изд. центр «Академия», 2005.
11. Тартаковская И. Социология пола и семьи. - Самара, 1997.
12. Шведова Н.А. Просто о сложном: гендерное просвещение (пособие). - Москва: Антиква, 2002.

Prezentat la 05.06.2008